

ki i szczegółowy zakres analizy oraz interpretacji problematyki komunikacji społecznej i public relations. Praca została wzbogacona licznymi rysunkami i tabelami, które służą lepszemu zrozumieniu przedstawionych zagadnień. Opublikowane wyniki badań stanowią istotny wkład do rozwoju archiwistyki. Godna odnotowania jest także pasja badawcza autorki recenzowanej pracy oraz umiejętność podejmowania nowych, aktualnych i ważnych dla praktyki archiwalnej wyzwań. Recenzowana praca skierowana jest nie tylko dla badaczy, studentów, ale przede wszystkim dla archiwistów praktyków, którzy w codziennej pracy, obok tradycyjnych, coraz częściej stosują nowoczesne narzędzia komunikacji społecznej.

Irena Mamczak-Gadkowska

Katalog starych druków Archiwum Państwowego w Poznaniu, oprac. i red. Michał Janeczek, Poznań 2016, Archiwum Państwowe w Poznaniu, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, ss. 421.

Jednym z wielu celów placówek archiwalnych jest popularyzacja wiedzy o archiwaliach i archiwach, m.in. poprzez publikację katalogów i inwentarzy. Praktyka pokazuje, że wobec szybkiego narastania zasobu oraz nieuchronnych przypadków przejmowania nieuporządkowanych materiałów, pracownicy instytucji niekiedy muszą skorzystać z pomocy osób spoza kadry archiwalnej. Przykładem takiego działania może być wydany przez Archiwum Państwowe w Poznaniu i Naczelną Dyrekcję Archiwów Państwowych w 2016 r. *Katalog starych druków Archiwum Państwowego w Poznaniu*.

Autorem opracowania jest dr Michał Janeczek, specjalista w zakresie drukarstwa do końca XVIII w., który trafił do poznańskiej placówki w celu zapoznania się z wydawnictwami leszczyńskimi. Księgozbiór znalazł się w granicach jego zainteresowań naukowych, podjął się więc jego skatalogowania. Ze strony Archiwum Państwowego w Poznaniu nad pracami autora czuwali wykwalifikowani archiwiści, pomagając mu m.in. w zakresie informacji naukowej, digitalizacji i konserwacji starodruków. Zaznaczyć również należy ogromny wkład Fundacji TRES wykonującej zdjęcia do publikacji, szczególnie w osobie jej prezesa Wojciecha Olejniczaka. Fotografie stanowią nie tylko uzupełnienie lektury wydawnictwa i ilustrację kolejnych rozdziałów, ale również ważny element opisu katalogowego.

Należy podkreślić, iż *Katalog starych druków* jest pierwszym opracowaniem stworzonym dla księgozbioru Archiwum Państwowego w Poznaniu. Pośród publikowanych przez instytucję pomocy archiwalnych, wspomi-

nając chociażby wydaną w 2015 r. pracę na temat tłoków i stempli pieczętnych w zasobie placówki¹, opracowanie dr. Janeczka zajmuje istotne miejsce w jej dorobku wydawniczym. Warto również zaznaczyć, że opisywany zbiór sam w sobie stanowi bardzo ważną grupę materiałów przechowywanych w Archiwum. Część ksiąg to pozycje rzadkie lub unikaty, zachowane tylko w jednym egzemplarzu. Kolekcja łącznie zawiera 1525 starodruków, zebranych przede wszystkim w wyniku przejmowania ksiąg z nieistniejących już instytucji albo od osób prywatnych. Podana liczba nie wyraża, niestety, całkowitej ilości ksiąg znajdujących się w zasobie Archiwum. Przyczyną tego stanu jest przede wszystkim ich duże rozproszenie w zasobie instytucji, również wśród materiałów aktowych. Z tego względu autor publikacji ograniczył się do skatalogowania zasobu biblioteki archiwalnej oraz druków z zespołu Akta Braci Czeskich². Istnieje natomiast potrzeba stworzenia katalogu również dla pozostałych druków przechowywanych w placówce.

Opracowany zbiór składa się w większości z kolekcji dawnej biblioteki zboru św. Jana w Lesznie (970 ksiąg). Starodruki te są świadectwem działalności społeczności religijnej braci czeskich – łącząc się tematycznie ze wspomnianym zespołem archiwalnym o tej samej nazwie, który w 2015 r. został wpisany na Światową Listę Programu UNESCO *Pamięć Świata*³. Pozostałe grupy ksiąg pochodzą m.in. z: Archiwum Rzeszy, Królewsko-Pruskiego Archiwum Państwowego w Poznaniu i Urzędu Spraw Genealogicznych. W większości publikacje datuje się na XVIII stulecie (939 pozycji), a tematycznie przeważają dysertacje akademickie i literatura okolicznościowa.

Analizując wygląd i układ wydawnictwa, nie sposób nie wspomnieć o jego gabarytach. Ważąca ponad trzy kg książka o wymiarach 34,6 cm długości, 24,6 cm szerokości i 3,8 cm grubości sama w sobie jest znakiem wciąż istniejącego kunsztu drukarskiego. Ponownie należy wspomnieć o zdjęciach uzupełniających treść pracy, które bardzo dobrze ilustrują najciekawsze elementy księgozbioru. Duży format fotografii umożliwi również przyjrzenie się najmniejszym detalom druku i okładkom poszczególnych dzieł.

Publikacja składa się z czterech głównych części. W pierwszej, wprowadzającej, zamieszczono: przedmowę dyrektora Archiwum Państwowego w Poznaniu – Henryka Krystka, wstęp sporządzony przez dr. Michała Janeczka, część wyjaśniającą zasady opisu katalogowego oraz wykaz skrótów. Warto zaznaczyć, że wstęp został przetłumaczony na język niemiecki. W momencie, kiedy większość opracowanych druków sporządzona została w tym

¹ *Zbiór tłoków i stempli pieczętnych w zasobie Archiwum Państwowego w Poznaniu*, pod red. P. Pokory, Poznań 2015.

² Archiwum Państwowe w Poznaniu, Akta Braci Czeskich, sygn. 53/892/0.

³ Zob. *Akta Braci Czeskich*, <http://poznan.ap.gov.pl/zasob-2/akta-braci-czeskich/> (dostęp 28 sierpnia 2017).

języku (725 ksiąg), a zbiór może w przyszłości zainteresować badaczy niemieckich, wydaje się to bardzo dobrym posunięciem. Druga część książki zawiera katalog podzielony przez autora na trzy podgrupy: wydawnictwa zwarte, ciągłe (kalendarze, czasopisma i inne) oraz niezidentyfikowane (druki uszkodzone). W obrębie tych grup rekordy ułożone są w porządku alfabetycznym. Trzecia część wydawnictwa zawiera indeksy: drukarzy, księgarzy i nakładców; autorów, osób występujących na kartach tytułowych oraz osób współtworzących teksty; adresatów dedykacji oraz adresatów kondolencji; proveniencji. Każde ze sporządzonych zestawień odsyła do numeru katalogowego księgi.

Brakuje natomiast indeksu związanego z treścią dokumentów, pomimo wprowadzenia przez autora jej klasyfikacji we wstępie. Dr Janeczek posłużył się metodą Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej, przypisując kolejne cyfry do tematyki poruszanej w dziełach⁴. Wydaje się, że poświęcenie zagadnieniu zawartości starodruków tylko fragmentu na początku książki może być niewystarczające dla przyszłych badaczy zbioru. Widoczny jest również brak wyjaśnienia pominięcia działu nr 4 w klasyfikacji, które powinno zostać wytłumaczone osobom niezaznajomionym z zasadami systemu UKD⁵.

Formularz opisu poszczególnych rekordów, wyjaśniony dokładnie w pierwszej części publikacji, jest konsekwentnie utrzymany w przypadku każdej jednostki. Pierwszą zamieszczaną informacją jest numer katalogowy, pod którym znajduje się fotografia strony tytułowej każdego starodruku. Przy tak dużym formacie wydawnictwa większość zdjęć, mimo że przypada ich kilka na stronę, można z łatwością odcyfrować. Bezpośrednio pod fotografią znajduje się hasło główne – nazwisko autora lub początek tytułu (dla wydawnictw zbiorowych, anonimowych lub periodycznych). Następnie umieszczony jest tytuł księgi i adres wydawniczy, podane w oryginalnym brzmieniu, a dostosowane do współczesnego zapisu. Kolejną informacją jest kolacjaonowanie – porównanie poszczególnych egzemplarzy jednego dzieła – szczególnie w odniesieniu do liczby kart i stron oraz formatu. W punkcie „zawartość druku” podaje się przede wszystkim nazwy kolejnych części i śródtytułów dzieła. Poszczególnym rekordom nie przypisano natomiast numeru klasyfikacyjnego, o którym wspomniano wyżej, a który niewątpliwie mógłby coś powiedzieć o ich treści. Następnie odnotowuje się ozdobniki starodruków, zarówno wewnątrz dzieła, jak i na okładce. W kolejnym punkcie wymieniani

⁴ Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna (UKD) służy do opracowania rzeczowego zbiorów bibliotecznych w oparciu o system dziesiętny. Podstawowym celem UKD jest przedstawienie zawartości treściowej zbiorów. Używana jest przez specjalistów na całym świecie od początku XX w. Zob. *Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna. Publikacja nr UDC-P058 autoryzowana przez Konsorcjum UKD nr licencji UDC-2005/06. Wydanie skrócone dla bieżącej bibliografii narodowej i bibliotek publicznych*, oprac. T. Turowska, J. Hys, J. Kwiatkowska, Warszawa 2006.

⁵ Dział ten pozostaje wolny od 1961 r., a jego tematykę włączono do działu 8.

są adresaci dzieła – osoby prywatne i instytucje. Autor katalogu w przypadku dedykacji zbiorowej pomijał „mniej znane” osoby, co niestety może okazać się utrudnieniem w przypadku przyszłych badań. Następnie podaje się informację o proveniencji, a więc przynależności książki do określonej osoby lub instytucji, zaznaczaną zazwyczaj w formie autografu, pieczęci lub ekslibrisu. Ustalenie tej kwestii stwarzało opracowującemu dużo problemu, gdyż mogło się zdarzyć, że starodruk nie posiadał znaków własnościowych lub dokumenty jednej proveniencji miały różne oznaczenia. W większości te niejasności udało się autorowi rozwiązać. W formularzu znajduje się również informacja o oprawie. Na koniec umieszcza się adnotacje (m.in.: błędy w paginacji, specyficzne cechy egzemplarza, także w kwestii jego stanu fizycznego), notuje obecność druku w bibliografii polskiej Estreichera⁶ oraz sygnaturę nadaną w Archiwum Państwowym w Poznaniu. W każdej opisywanej jednostce jest wyraźnie zaznaczone, gdzie zaczyna się i kończy poszczególna informacja, odpowiednio oddzielone są również od siebie rekordy.

Należy wspomnieć, że po opublikowaniu wydawnictwa Archiwum Państwowe w Poznaniu miało wiele zapytań w kwestii udostępniania zbioru. Ze względu na jego unikatowość, wartość, a także w niektórych przypadkach stan zachowania, starodruki nie są wypożyczane w Pracowni Naukowej. Planuje się natomiast digitalizację i udostępnienie w postaci cyfrowej całego zasobu biblioteki archiwalnej. Prace w tej materii instytucja rozpoczęła już w momencie katalogowania zbioru. Opracowanie dr. Janeczka jest więc o tyle ważne z punktu widzenia zasobu archiwalnego, że popularyzuje wiedzę o starodrukach i umożliwia zapoznanie się z nimi bez degradacji ich formy zewnętrznej. Z jednej strony – zadowala więc użytkowników i badaczy, z drugiej – archiwistów, spokojnych o swój zasób.

Katalog jest bardzo rzetelnie sporządzoną pomocą archiwalną. Zbiór, unikatowy na skalę światową, doczekał się po tylu latach bardzo dobrego opracowania. Jediną, wspomnianą już uwagą krytyczną jest mały nacisk położony na treść starodruków, która mogłaby być wyraźniej zaprezentowana w opracowaniu. Należy natomiast podkreślić walory wizualne pracy, począwszy od oprawy, po zamieszczone w niej zdjęcia. Doskonałym pomysłem było zilustrowanie każdego rekordu skanem strony tytułowej, na którym można dostrzec wiele ciekawych detali druku. *Katalog* utrzymany jest na wysokim poziomie wydawniczym i z pewnością posłuży badaczom oraz pracownikom archiwów przez wiele kolejnych lat.

Julia Olejniczak

⁶ Por. *Elektroniczna Baza Bibliografii Estreichera (EBBE)*, <https://www.estreicher.uj.edu.pl/home/> (dostęp 28 sierpnia 2017).